

**УДК 343.211**

**Проблема глобалізації – основні підходи до розуміння**

Бушман І.О., кандидат філософських наук

*В статті зроблено аналіз основних підходів до інтерпретації феномену глобалізації та його впливу на суспільство і цінності, орієнтації людини.*

*Ключові слова: глобалізація, цивілізація, глобалізм, інформаційний простір, інформатизація.*

*Актуальність* теми пояснюється тим, що сучасне світове суспільство існує у новій реальності, яка потребує нового переосмислення, трансформації діючих парадигм оскільки глобалізаційні процеси пронизують усі сфери життя людини.

В сучасних світових спільнотах спостерігається тенденція до глобалізації соціального буття та його проявів в економічній, політичній, культурній та інших сферах ідентифікація людини себе як частини цілісного світу розкриває перед нею спектр відчуттів як позитивних, так і негативних – незахищеність, вразливість перед бурхливістю подій глобалізаційного характеру. Людство намагаючись створити подальший шлях розвитку повинно піти на певні зміни у сфері моделі національної держави, етнічною та національною самобутністю, морально-духовних засад тощо. Такі тенденції впливають на буття людини, її духовність та майбутнє. У соціально-філософському розумінні сучасний процес глобалізації постає як питання про сутність сучасної людини, про рівень її свідомості, про специфіку її ідеалів тощо. Головним у процесі глобалізації виступає сучасна людина, її духовні засади.

Проблемам феномену глобалізації присвячені роботи І.Уоллерстайна, У.Робертсона, З.Баумана, М.Арчера, К.Лейна, В.Ляха, В.Андрущенко, В.Беха, В.Воловика, В.Воронкової, Л.Кривеги, Г.Ковадло, М.Надольного, В.Табачковського, М.Степико, І.Степаненко, В.Шинкарука та ін.

Метою дослідження є теоретико-методологічні засади дослідження процесів глобалізації з акцентом на виявленні головних тенденцій глобального буття і глобальної свідомості.

Обговорення проблеми. Починаючи від останніх десятиліть ХХ століття, народи планети та їхні культури зазнають впливу потужного світового процесу, який дістав назву глобалізації (термін цей уперше вжив 1985 року американський соціолог Р. Робертсон). Масштаби й багатоаспектність цього процесу засвідчують, що людство вступило в нову добу свого розвитку, який матиме характер планетарних змін. Глобалізація опиняється в центрі уваги не лише політиків та економістів, а й філософів, соціологів, культурологів, письменників, журналістів, репрезентантів різних громадських рухів... Наслідки й перспективи її дістають неоднозначну інтерпретацію, що відповідає докорінній суперечливості самого цього епохального явища.

Чи можна глобалізацію - як наслідок динамізації світового життя, як процес всесвітнення різних форм діяльності сучасного людства та зміну соціальної реальності в більшості країн - вважати коли не здійсненням споконвічної мрії про об'єднання різних гілок роду людського в одну велику сім'ю, то принаймні вираженням об'єктивної потреби всесвітньо-історичного розвитку? Чи це - лише ідеалізована ідеологами версія жорстокої боротьби за природні та інші ресурси, транслювання на всі народи світу самодостатньої конкурентної гри великих капіталістичних гравців? І чи не має рацію японський мислитель Дайсаку Ікеда, кажучи: «Нинішній процес глобалізації відбувається переважно й насамперед у тих сферах, де сильна сторона отримує матеріальну вигоду, а в підсумку лише збільшує симптоми й хвороби сучасності - «відсутність інших» або непотрібність милосердних взаємостосунків»[1, С.16]. А раніше й ще виразніше писала Ханна Арендт у «Джерелах тоталітаризму»: «Сучасним історикам, котрі, спостерігаючи, як купка капіталістів нищпорить земною кулею в хижацькому пошуку нових інвестиційних можливостей, граючи при цьому на прагненні до прибутку найзаможніших і на азартних інстинктах найнижчих, кортить вдягнути

імперіалізм у шати давньої величі Риму й Олександра Македонського, величі, яка зробила б усі подальші події більш терпимими з погляду людяності»[2, С.175].

Глобалізація призводить до змін у соціальних інститутах сучасної цивілізації: змінюється роль держави, цінності свободи та демократії, відбуваються зміни ціннісно-нормативної системи суспільства. Людина у глобальному світі повинна боротися за власне виживання, все частіше вона знаходиться у постійному пошуку ціннісних орієнтації, парадигм які допоможуть реалізуватися у глобальному світі. На думку І.Степаненко, сучасна людина “не має того необхідного життєвого натхнення, яке може спрямувати її волю поза межі цих банальностей, розірвати їхні ланцюги й вивести її на шлях смисложиттєвих здійснень” [3, с.42]. Становище людини в сучасному світі є амбівалентним. З одного боку, внаслідок глобалізації, зростає роль особистості, яка розбудовує життя за власною програмою, з іншого боку, людина втратила певну ціннісно-сміслову форму власного буття. Проте, найважливішою особистісною якістю, яка забезпечує цю форму, є духовність. На думку С.Токаревої: “Духовність є розмірність людини з духом як надіндивідуальною ідеальною сутністю, що завдає міру людського в людині” [4, с.84]. Саме в духовності, духовних засадах глобальна людина повинна знаходити ціннісно-сміслову форму власного буття. Духовна сутність людини спонукає людей до саморозкриття, самовизначення. У той час як головною причиною, що викликає моральний занепад людини є втрата ціннісної системи, яка складається з духовних та моральних пріоритетів.

Одні вважають його наслідком "суміші геостратегічних землетрусів і соціальних, економічних, технологічних, культурних та етнічних факторів" (А. Кінг та Б. Шнайдер), другі роблять наголос на потенційних і реальних можливостях інформаційних технологій реструктурувати суспільство (Х. Моулана), треті уявляють майбутній світ у вигляді "глобального села", де

інформаційне повідомлення глибоко детермінується мас-медіа (М. Маклюєн)[5].

Термін виник у 70-х рр. минулого століття у літературі з менеджменту і бізнесу для позначення нових стратегій світового виробництва та розподілу; в суспільні науки, вважає В.Морер, увійшов через соціологію географію, а в гуманітарні - через антропологію та культурні дослідження [6].

В 60-х рр. ХХ ст. феномен глобалізації досліджувався насамперед у галузі екології та технологічних дисциплін. Згодом процеси, пов'язані з глобалізацією, пов'язувалися з такими термінами, як "постмодернізм", "постіндустріальна епоха", "техноглобалізм", "епоха інформаційної революції" тощо [7]. Приєдналися до цієї проблематики і соціологи. Одним з перших використав цей термін американський дослідник Р. Робертсон, який вивчав проблеми соціальної теорії і глобальної культури саме в контексті глобалізації. А питанням глобальної соціальної політики присвятили увагу, зокрема, британські вчені Б. Дікон, М. Халс та П. Стабс [8].

Виокремлюють кілька підходів у дослідженні суті глобалізації. В одних дослідженнях акцентується на економічних аспектах, у других - на формуванні єдиного інформаційного простору, у третіх - на проблемах культури, в четвертих - на питаннях, пов'язаних із розвитком загальносвітових стандартів в усіх галузях суспільного життя тощо.

В інформаційній та культурній сферах, зокрема, це проявляється в реалізації концепцій медіа-імперіалізму та культурного імперіалізму, які критично розглядаються Г. Шиллером та його колегами [5]. З їхньої точки зору комунікаційна діяльність, керована інтересами ТНК, призводить до негативних системних явищ в інформаційно-культурній сфері у світовому масштабі. Іншої точки зору дотримується Дж. Томлінсон, який заперечує однозначність і передбачуваність ідеологічних ефектів медіа-імперіалізму [5]. Але те, що ця проблема існує, здається, вже не заперечує ніхто.

Інформаційний простір визначають як інтегральний електронний інформаційний простір, що створюється при використанні електронних

мереж або сфери в сучасному суспільному житті світу, в яких інформаційні комунікації відіграють провідну роль.

Сучасний інформаційний простір - нове середовище, яке відображає економічні, політичні, соціальні й культурні процеси суспільства. Рівень розвитку інформаційного простору в свою чергу суттєво впливає на перебіг цих суспільних процесів.

Національний інформаційний простір – надзвичайно важливе політичне поняття, яке у вартісній шкалі соціальних цінностей можна поставити на друге місце після державної незалежності. Держава зобов'язана забезпечити використання свого інформаційного поля в інтересах саме держави та її громадян.

Інформаційний простір буквально народжується разом із спілкуванням та комунікацією, не дивно, що поняття інформаційного простору, передусім, соціально-політичне, яке вбирає в себе як територіальний, так і космічний фактори, а також – людський, оскільки суспільна інформація призначається для людини, людина – її споживач, і без людини вона втрачає свій сенс. Отож, коли йдеться про інформаційний простір держави, то його межі ототожнюються з її кордонами, охоплюючи національну територію, акваторію і повітряний простір. Саме у цих сферах діють засоби інформації, які й інформують, тобто повідомляють, зображають, складають уявлення. З розвитком та поширенням засобів акумулювання, збереження та передачі інформаційних ресурсів інформаційний простір набуває нових рис та важливішого значення у формуванні громадської думки, вихованні, нарешті, лояльності чи не підтримки діючого режиму. Звідси й випливає його величезне значення, особливо у суспільствах перехідного періоду та невизначених горизонтів суспільного розвитку, до яких належить й Україна.

В умовах глобалізації відбувається розширення інформаційного простору, індивідуалізація – з іншого здійснює потужний вплив на потреби і мотиви особистості. Вони все менш регулюються культурою, системою, традицією норм і цінностей власного соціального середовища. Послаблення

стійких соціально-групових зв'язків людей, глобальне поширення “масової культури” і насаджувannya нею стандартів загострює проблему ідентичності. Адже саме історично утворені культури є головним джерелом з якого особа запозичує життєву мудрість і духовну наснагу. Людині, яка втратила своє коріння, загрожує психологічна дезорієнтація, втрата внутрішніх правил, які регулюють його життя. [14]

Водночас, доба глобалізації визначається також зміною глобальної свідомості. Можна стверджувати, що нове суспільство перш за все змінює роль та функції знання. Уже не знання визначає владу людину над суспільством чи природою, як це було в класичні часи, а влада використовує знання як свій інструмент. З одного боку, знання в постіндустріальному суспільстві вимагають значних інвестицій з боку влади. З іншого боку, сучасна влада має потребу у знанні. Тенденція до переважання вторинного виробництва, тенденція відтворення духовної сторони людської спільноти свідчить про звернення до так званих постматеріалістичних цінностей. Проте, як не привабливо звучить ідея повернення людства до духовних цінностей, такі цінності можуть виступати пріоритетними лише для тих, хто володіє цінностями матеріальними. На жаль, реалізуватись у духовній сфері зараз прагнуть, як правило, лише ті, хто реалізувався вже у сфері матеріальній.

Криза ліберальної моделі глобалізації, негативні наслідки її антигуманної спрямованості породжують проблему виживання людини в глобалізованому світі. Ця проблема тісно пов'язана з гострими протиріччями, що обумовлені соціальними, економічними, політичними, ідеологічними обставинами. В результаті значно змінюється світогляд світу, збільшується взаємозалежність усіх сфер суспільного життя, зростає вплив держав одна на одну, а останні, відстоюючи власні національні інтереси та суверенітет, породжують серйозні протиріччя в міжнародних відносинах.

Отже, вихід лише бачиться у створенні нового глобального суспільства, нової глобальної науки про людину. Нове суспільство повинно розвиватися

не за принципом споживчого володіння, а за принципом гуманістичного буття. Виховання духовної людини, яка цінує та відстоює ідеали добра, гідності, відповідальності, істини є найактуальнішими завданнями міжнародної політики. Разом з цим духовне реформування повинно супроводжуватися соціально-економічними перетвореннями.

Окрім того, варто згадати і соціологічний чинник глобалізації, який проявляється через ослаблення ролі традицій, соціальних зв'язків, подолання національної обмеженості, що сприяє мобільності людей в територіальному, духовному і психологічному аспектах і реалізується зрештою через міжнародну міграцію.

Екологічний чинник детермінує об'єднання зусиль світового співтовариства, консолідацію ресурсів і координацію дій у сфері екології, проблеми якої виходять далеко за межі національних кордонів.

Це, так би мовити, галузеві підходи в дослідженні глобалізаційної проблематики. А з точки зору загальнофілософського підходу, сформульованого французом Б. Баді, глобалізація розглядається: по-перше, як постійний історичний процес, що розвивається; по-друге, як процес гомогенізації та універсалізації світу; по-третє, як транскордонні процеси взаємодії [9].

Проте в науковому середовищі яскраво проявляється неоднозначність у дослідженні й оцінці глобалізації, зокрема в контексті інтерпретації її наслідків.

З одного боку, глобалізація торує шлях до формування єдиного світу у формі метадержави з єдиною світовою економікою, культурою тощо. У цьому випадку глобалізація веде до втрати багатоманітності світу, певної асиміляції.

З другого боку, глобалізація розглядається як формування цілісної системи самотутніх суб'єктів світового порядку, зв'язки між якими є такими, що взаємно доповнюють, а не руйнують самі суб'єкти - частини системи.

Наприклад, О. Вебер характеризує глобалізацію як "втягування більшої частини людства в єдину систему фінансово-економічних, суспільно-політичних і культурних зв'язків на основі найсучасніших засобів інформатики і телекомунікацій" [10].

Кінець ХХ ст. відзначився інтенсивним розвитком та впровадженням в усі сфери життя суспільства інформатики. Це проявилось в інтенсивному вдосконаленні засобів обчислювальної техніки та техніки зв'язку, у появі нових та у подальшому вдосконаленні існуючих інформаційних технологій, а також у реалізації прикладних інформаційних систем.

Досягнення інформатики зайняли вагомe місце в організаційному управлінні, в промисловості, у проведенні наукових досліджень та автоматизованому проектуванні. Інформатизація охопила і соціальну сферу: освіту, науку, культуру, медицину. Через Інтернет значна кількість користувачів звертається до послуг, що надають ці сфери. Все це підтверджує, що процес інформатизації стає інтенсивнішим, завершується етап некерованої інформатизації. Умови ж існування людства, що вступило в нове тисячоліття, вимагають висування нових пріоритетів, переходу до нової стратегії розвитку суспільства на основі знань та високоефективних технологій.

Глобалізм (як теорія, ідеологія і стратегія) вивчають тривалий час. Згадаймо хоча б таких його дослідників як О. Панарін, О. Галкін [11; 12]. Зокрема, для О. Галкіна глобалізм - це тип осмислення нинішнього етапу руху до універсалізації людської спільноти і, відповідно, система цінностей життя [11].

Однією з особливостей сучасного етапу розвитку суспільства є те, що духовний, моральний, соціальний розвиток окремого індивіда не встигає здійснюватися такими ж темпами, як відбуваються зміни у світі. Сучасний світ – це буття людини, яке визначається процесами глобалізації.

Процеси глобалізації впливають на традиційний уклад життя, на культурний, світоглядний характеру. Виникають різні форми реалізації



глобального протесту - від антиглобалізму до релігійного фундаменталізму. Так, на думку В.Ляха, глобалізація “створює нестабільний світ, в якому трансформації зачіпають усі сфери суспільного і індивідуального життя... Це безперервний процес створення і руйнування” [13, с. 11].

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Ікеда Дайсаку. Глобальна етика поєднує душі різних народів // Всесвіт, 2004, № 9-10. - С.11-23.
2. Ханна Арендт. Джерела тоталітаризму. - К., 2002, 302 с.
3. Степаненко І. Духовність і життєва компетентність // Філософська думка. – №6. – 2005. – С. 40-55.
4. Токарева С. Методологические основания анализа духовности // Философия и общество. – №2. – 2005.– С.80-100.
5. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз: Моногр. - К.: МАУП, 2005. - 440 с.
6. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Чарлза Е. Вінквіста та Віктора Е. Тейлора. - К., 2003.
7. Лебедева М. М. Мировая политика. - М., 2003.
8. Дікон Б., Хале М., Стабс П. Глобальна соціальна політика. Міжнародні організації й майбутнє соціального добробуту. - К., 1999.
9. Уткин А. И. Глобализация: процесс осмысления. - М., 2001.
10. Вебер А. Б. Неолиберальная глобализация и ее оппоненты // ПОЛИТИЯ. - 2002. - № 2.
11. Галкин А. А. О глобализации без иллюзий // Глобализация. Конфликт или диалог цивилизаций? - М., 2002.
12. Панарин А. Испытание глобализмом. - М., 2002.
13. Браславец О., Буряк Л. Глобалізаційні виклики духовності на межі тисячоліть, або чи буває лихо з розуму? // Я, СТУДЕНТ. – №3. – 2004. – С.10-11.

14. Чумаков А.Н. Глобализация. Контуры целостного мира. – М.: Проспект, 2009. – 432 с.

**Проблема глобализации – основные подходы в понимании.**

Бушман И.А.

*В статье осуществлен анализ основных подходов в интерпретации феномена глобализации и его влияния на общество и ценностные ориентации человека.*

**Ключевые слова:** *глобализация, цивилизация, глобализм, информационное пространство, информатизация.*

**Problem of globalization are basic approaches in understanding.**

Bushman I.A.

*In the article the analysis of basic approaches is carried out in interpretation of the phenomenon of globalization and his influence on society and valued orientations of man.*

**Keywords:** *globalization, civilization, globalism, informative space informatization.*